

BADIIY ASAR NOMLARI TARJIMASIDA LINGVISTIK MUAMMOLAR: INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI QIYOSIY TAHLILI

Abdullayev O‘lmasbek Xayrullayevich

Termiz davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА НАЗВАНИЙ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Абдуллаев Улмасбек Хайруллаевич

Преподаватель Термезского государственного педагогического института

LINGUISTIC ISSUES IN THE TRANSLATION OF LITERARY TITLES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abdullaev Ulmasbek Khayrullaevich

Teacher at Termez State Pedagogical Institute

Annotatsiya. Ushbu maqola badiiy asar nomlarini ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishdagi lingvistik muammolarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Asar nomlari tarjimasi jarayonida til strukturasi, semantik ma‘no qatlamlari va madaniy faktorlar katta ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida transkripsiya, so‘zma-so‘z tarjima, adaptatsiya va erkin tarjima usullarining samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarjima nazariyasi, badiiy asar nomlari, ingliz va o‘zbek tillari, lingvistik muammolar, adaptatsiya, transkripsiya, so‘zma-so‘z tarjima.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению лингвистических проблем при переводе названий литературных произведений с английского на узбекский язык. В процессе перевода названий произведений важную роль играют структура языка, семантические слои и культурные факторы. Анализируется эффективность методов транскрипции, дословного перевода, адаптации и свободного перевода при переводе с английского на узбекский язык.

Ключевые слова: теория перевода, названия литературных произведений, английский и узбекский языки, лингвистические проблемы, адаптация, транскрипция, дословный перевод.

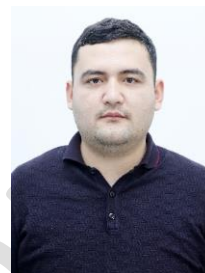
Annotation: This article is dedicated to studying linguistic issues in translating literary titles from English to Uzbek. In the process of translating literary titles, language structure, semantic layers, and cultural factors play a significant role. The effectiveness of transcription, literal translation, adaptation, and free translation methods is analyzed in the context of translating from English to Uzbek.

Key words: translation theory, literary titles, English and Uzbek languages, linguistic issues, adaptation, transcription, literal translation.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Badiiy adabiyot tarjimasida muallifning fikrlarini, asarning ruhini va badiiy qiymatini to‘liq saqlab qolish juda muhim ahamiyatga ega. Tarjima

jarayonida asl matnning estetikasini, uning madaniy kontekstini va tilning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Badiiy matnni tarjima qilishda shunchaki so‘zlar va grammatik strukturalarni to‘g‘ri

E-mail:

ulmasbekabdullaev2@gmail.com

Tel: +998 91 780 59 29

Orcid: 0009-0001-1242-7509

tarjima qilish kifoya qilmaydi, balki muallifning yaratgan obrazlari, tilning musiqasi, ritmi va soʻz tanlovi ham toʻgʻri aks ettirilishi lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД/MATERIALS AND METHODS). Asar nomi esa, ayniqsa, tarjima qilinadigan matnning ajralmas qismi boʻlib, uning maqsadi asarni oʻquvchiga tanishtirish va uni oʻziga jalb qilishdir [1]. Nom badiiy matnning eshik qismidir va u oʻquvchining ilk taassurotini yaratadi. Asar nomi koʻpincha oʻquvchini oʻziga tortadigan, savol tugʻdiradigan yoki sirli bir tasavvurni uygʻotadigan xususiyatlarga ega boʻladi. Nomni tarjima qilishda uning asl maʼnosi, badiiy qiymati va konteksti saqlanib qolishi kerak [2], shuningdek, oʻquvchining yangi madaniyatga oid tasavvurlariga ham mos kelishi zarur.

Ingliz va oʻzbek tillari oʻrtasidagi strukturaviy, semantik hamda madaniy farqlar tarjimini yanada murakkablashtiradi. Strukturaviy farqlar soʻz tartibi, grammatik konstruksiyalar va til tizimining farqlaridan iborat boʻlib, ular tarjimada mantiqiy bogʻlanish va yaxlitlikni saqlashda muhim rol oʻynaydi. [3] Semantik farqlar esa, ayniqsa, badiiy matnlar uchun, soʻzlarning maʼno qatlamlaridagi nozik tafovutlarni oʻz ichiga oladi. Badiiy matnlar koʻpincha oʻzida chuqur maʼnaviy va tasavvurni uygʻotuvchi elementlarni saqlaydi, shuning uchun har bir soʻzning nozik maʼnosi tarjimada muhim ahamiyatga ega boʻladi. Madaniy farqlar esa eng koʻzga koʻringan muammolardan biri boʻlib, ular soʻzlar va iboralarning madaniy kontekstdagi maʼnolaridagi farqlarni anglatadi. Masalan, ingliz tilidagi biror madaniy maxsus atama yoki adabiy obrazni oʻzbek tiliga tarjima qilishda uning maʼno toʻliq aks ettirilishi uchun qoʻshimcha tushuntirishlar, ekvivalentlar yoki madaniy kontekstni hisobga olish zarur boʻladi.

Shu tarzda, badiiy adabiyot tarjimasida faqat soʻzlar emas, balki asarning butun badiiy tizimi, uning ruhini, madaniy va estetik oʻziga xosliklarini toʻliq saqlab qolish kerak. [4] Bu jarayon oʻzaro madaniy va lingvistik farqlarni oʻrganish, tarjimaning ingliz va oʻzbek tillaridagi oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi.

МУХОКАМА(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION) Badiiy asar nomlari til vositasi sifatida qisqa, aniq va ifodali boʻlishi talab qilinadi. Ular quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Identifikatsiya funksiyasi: Asarni boshqa adabiyotlardan ajratish. Bu funksiya asar nomining oʻziga xosligi va tanib olish imkoniyatini taʼminlaydi. Semantik funksiya: Asarning asosiy mazmuni yoki syujetini qisqacha ochib berish. Nomda mavjud boʻlgan semantik maʼlumotlar asarning mavzusi, xarakterlari yoki umumiy kayfiyatiga ishora qiladi.

Pragmatik funksiya: Oʻquvchini qiziqtirish va uning asarga boʻlgan eʼtiborini jalb qilish. Pragmatik jihat auditoriyaga qaratilgan boʻlib, madaniy va estetik omillarni ham oʻz ichiga oladi. [5]

Badiiy asar nomlarini tarjima qilish jarayonida yuqorida keltirilgan funksiyalarni saqlab qolish muhimdir. Bu jarayonda tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy va estetik xususiyatlarni ham inobatga olishi lozim. Ammo tillar oʻrtasidagi semantik va pragmatik tafovutlar koʻpincha ushbu funksiyalarning toʻliq saqlanishiga toʻsqinlik qilishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi koʻp maʼnoli yoki metaforik nomlar oʻzbek tiliga tarjima qilinayotganda oʻz semantik boyligini yoʻqotishi yoki oʻquvchilar uchun tushunarsiz boʻlib qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli tarjimon kontekstual moslikni taʼminlash uchun ijodkorlikni qoʻllashi zarur [6].

Nom tarjimasi jarayonida quyidagi muammolar koʻp uchraydi:

Til strukturasi: Ingliz tilida sintaktik jihatdan qisqa, ammo ifodali nomlar koʻp uchraydi (masalan, *To Kill a Mockingbird* — *Maysafurush qushni oʻldirish*). Ushbu qisqalik va ifodalilik koʻpincha soʻzlarning qisqa leksik birliklari orqali kuchli semantik maʼno yukini bera olish qobiliyatiga bogʻliq. Bunday hollarda oʻzbek tiliga tarjima qilishda soʻzma-soʻz yondashuv yetarli boʻlmasligi mumkin, chunki oʻzbek tili grammatik jihatdan koʻproq soʻz birikmalariga va izohlashlarga tayanadi.

Maʼno qatlamlari: Ingliz tilidagi nomlar koʻp hollarda metaforik yoki koʻplab maʼno qatlamlariga ega boʻladi. Ushbu qatlamlar asarning estetik va intellektual mazmunini aks ettirishda muhim rol oʻynaydi. Masalan, *The Catcher in the Rye* — *Chigʻanoq dalasidagi qoʻriqchi* nomi oʻzida koʻp maʼnolarni mujassam etgan: yoshlarning noaniqliklari, oʻzlikni anglashga boʻlgan intilish va hayotning murakkabligi. Ingliz tilida yashirin simvolik maʼnoga ega boʻlgan ushbu nom oʻzbek tiliga toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilinganda maʼno qatlamlarining bir qismi yoʻqolib qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli, bunday nomlarni tarjima

qilishda kontekstni saqlash uchun erkinroq yoki ijodiy yondashuv talab etiladi.

Madaniy faktorlar: Badiiy asar nomlari aksariyat hollarda muayyan madaniyatga oid elementlarni o'z ichiga oladi. Bunday nomlar asarning lokal xususiyatlarini, o'ziga xos madaniy kontekstini aks ettiradi va shu bilan birga asar o'quvchisi uchun o'ziga xos ramziy va majoziy mazmunni yaratadi. Masalan, *One Flew Over the Cuckoo's Nest* asari ingliz madaniyatidagi majoziy ifodalarga asoslangan. Bu nom madaniy va lingvistik jihatdan murakkablikni o'zida mujassam etadi, chunki "Cuckoo" so'zi inglizcha madaniy kontekstda "aqlan notinchlik"ni anglatadi, bu esa asarning umumiy mazmuniga chuqur bog'liqdir.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS).

O'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida ushbu nomdagi ramziy ma'noni saqlab qolish qiyin, chunki o'zbek o'quvchisi uchun bu madaniy asos tushunarsiz bo'lishi mumkin. Tarjima jarayonida ekvivalent nom topish uchun ikki xil yondashuv qo'llanilishi mumkin: birinchidan, madaniy moslashtirish, ya'ni majoziy ma'noni o'zbek o'quvchisi uchun tushunarli shaklda qayta yaratish; ikkinchidan, qo'shimcha tushuntirishlar orqali asl nomning ramziy ma'nosini yetkazish. Misol tariqasida, *One Flew Over the Cuckoo's Nest* nomi *Qarg'a uyasi ustidan uchib o'tgan* tarzida tarjima qilinishi mumkin edi, lekin bu tarjima asl madaniy asos va ramziy ma'noni to'liq aks ettirmasligi ehtimoli yuqori. Shu sababli, madaniy tafovutlarni hisobga olgan holda tarjimon bunday asarlar uchun ijodiy va moslashuvchan yondashuvlarni qo'llashi zarur. Tarjima jarayonida madaniy ekvivalentlarni topishning qiyinligi tarjimonlardan chuqur lingvistik bilim, madaniy tushuncha va ijodkorlikni talab qiladi.

Badiiy asar nomlarini tarjima qilishda quyidagi yondashuvlar qo'llaniladi:

So'zma-so'z tarjima: Ingliz tilidagi asarning nomini to'g'ridan-to'g'ri o'zbek tiliga tarjima qilish. Misol: *War and Peace* — *Urush va Tinchlik*.

Adaptatsiya (Moslashtirish): Madaniy o'ziga xoslikni hisobga olgan holda tarjima qilish. Misol: *The Old Man and the Sea* — *Chol va Dengiz*.

Transkripsiya: Asar nomining tovushini o'zbek tilida berish. Misol: *Romeo and Juliet* — *Romeo va Julietta*.

Erkin tarjima: Nomning umumiy mazmunini saqlab qolgan holda ijodiy tarjima. Misol: *Gone with the Wind* — *Shamolda qolgan hislarim*.

Quyidagi tahlilda inglizcha badiiy asarlarning o'zbek tiliga tarjima variantlari o'rganiladi. Har bir tarjimada qanday yondashuv ishlatilganiga, tarjimaning original nom ma'nosini qanchalik aks ettirishiga e'tibor beramiz.

The Great Gatsby → *Buyuk Getsbi*.

Tahlil: Ushbu tarjima original nomning ma'nosini to'liq aks ettirgan. "Great" so'zi "buyuk" deb tarjima qilinib, *Gatsby* ism-sharifi esa o'zlashtirish usuli bilan berilgan. Tarjima aniq va soddadir, shu bilan birga asar ruhiga mos.

Animal Farm → *Molxona*.

Tahlil: "Animal Farm" aslida "Hayvonlar fermasi" degan ma'noni bildiradi.

Tarjimada bu nom qisqartirilgan va "molxona" tarzida berilgan. Biroq bu variantning nozik jihati shuki, "hayvon" tushunchasi kengroq bo'lsa-da, "molxona" atamasi faqat mollarga oid ko'rinish beradi va asarning mohiyatini to'liq aks ettirmaydi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION).

Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi farqlar, jumladan til strukturasi, semantik nozikliklar va madaniy kontekstning murakkabligi badiiy asar nomlarini tarjima qilish jarayonida sezilarli qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Har bir nomni tarjima qilishda uning semantik qatlamlari, ramziy va majoziy mazmunlari saqlanib qolishi lozim. Shu bilan birga, asarning o'zbek madaniyati va estetik didiga mos kelishini ta'minlash zarur. Nomlar tarjimasida nafaqat til, balki madaniy tafovutlarni hisobga olish tarjimonning asosiy vazifasidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2018. – P. 25-37.
2. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden: Brill, 2003. – P. 76-89.
3. Jo'rayev N. Tarjima Nazariyasi va Amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2016. – B. 45-58.
4. Bassnett S. Translation Studies. Routledge, 2014. – P. 102-119.
5. Abduazizov A. Badiiy Asarlarni Tarjima Qilishning Lingvistik Muammolari. Toshkent: Fan, 2012. – B. 150-167.
6. Qayumov A. Tarjima San'ati. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi, 2008. – B. 123-137.